

Denna novell berättar i dramatiserad form om verkliga händelser på 1600-talet i Rydaholm i Småland. Se även artikeln om Karin Nilsson.

FÖRBJUDEN KÄRLEK

Vänsterprassel resulterar numera högst i en skilsmässa men på 1600-talet var det hårdare lagar. Då kunde det ofta bestraffas med döden! Detta är en tragisk berättelse ur verkligheten. Den är något dramatiserad men alla person- och ortnamn och väsentliga detaljer är realistiska. Bevisen finns i Östbo härads domböcker!

AV INGE NILSSON

Året är 1642 i Rydaholms socken i Småland. På försommaren som i år är torr och varm efter en mild vinter. Vi befinner oss i den djupa oländiga Klintaskogen belägen söder om kyrkbyn mellan vägarna från kyrkan i Rydaholm till Malaberg respektive Alvesta och i söder begränsad av socken- och länsgränsen. Det är tyst och stilla. Endast ett svagt brus från de höga trädkronorna och en taltrasts melodiska kvällskoncert bryter stillheten. Efter mycket letande och frågande i några backstugor och jordkulor i utkanten av skogen har vi fått upp ett spår efter den länge efterlyste Jöns Direksson.

Jöns är en gift bonde från en av *wälborne* Oluf Lilliesparre ägd frälsegård i Skriperyd väster om Klintaskogen, men har sedan i höstas hållit sig gömd i dessa tasselmarker. Hans liv är nämligen i fara! Han undviker därför alla människor men efter mycken övertalning har vi fått honom att stanna en stund.

Den förut ståtlige bonden är nu avtjärd av svält och umbäranden i skogen. Hans blick är skygg och han är ständigt beredd att ta till flykten. Vi försöker lugna honom men han är misstänksam. Hungern lyser ur ögonen i det skäggiga fårade ansiktet.

- Har herrn nån mat, är det första han yttrar.

Vi ger honom några smörgåsar som han girigt slukar.

Så lugnar han ner sig något:

- Jag har inte fått en matbit på flera dar sen jag tog en vilsekommen höna vid Boleken.

Jöns Direksson är alltså en man som sedan i november ifjol har varit försvunnen. Hans hustru Kjerstin har sökt efter honom men utan resultat. Han har dock haft kontakt med några tiggare och fredlösa så han har fått spörja vad som hänt i socknen.

I den varma och sköna försommarmarkvällen får vi äntligen Jöns att sätta sig ner på en kullfallen mossbelupen torrfura och berätta varför han hamnat här bland vilda djur och fredlösa i svält och armod.

- Jag kan knappt tala om det, förklarar han sorgset, jag blir så förtvivlad av saknaden efter min kära Karin. Nu är jag helt ensam – för till min hustru Kjerstin får jag väl inte återvända heller. Jag får aldrig se dem mer för visar jag mej i byn så tar de och hänger mej. Varför skulle jag vara så dum?

Jöns berättar sedan hur han i flera år bott på gården i Skriperyd tillsammans med Kjerstin. Hon var en god och snäll hustru, och de fick några barn, men någon kärlek har det aldrig varit mellan dem. Det var fadern som hade valt vem Jöns skulle gifta sig med! Man led dock ingen nöd och arbetade tillsammans för gårdens bästa. Men Jöns var också lite av en drömmare. Han strövade ofta omkring med flintlåsgeväret i markerna.

I grannbyn Tvingsbo växte det vid denna tid upp en bondjanta med namnet Karin Nilsson. För varje år som gick blev hon allt grannare och det var många bondpojkar som tittade efter henne när hon om söndagarna kom till kyrkan uppe vid byn Nederled. Annars levde hon ganska isolerat tillsammans med sin familj och husfolk på gården som var en av de avlägsnaste söderut i socknen, man hade kring en mil till kyrkan.

Karin var skötsam och snäll och hjälpte till med alla förekommande sysslor på gården som skördearbete, mjölkning och vävning. Hon var omtyckt av alla men någon fästman hade ännu inte hittat vägen till hennes hjärta. Men liksom hos alla andra ungdomar kände hon pulsarna slå när hon virvlade runt i dansen med de kraftiga pojkarna under sommarens vägskälsdanser och vintrarnas lekstugor.

- Eländet började för fem år sedan, berättar Jöns. Eller det roliga, tyckte man väl då! Jag var på väg hem med en hare på en skogsstig då jag kom ifatt Karin från grannbyn. Hon hade varit och plockat krösen* långt från gården och vi fick sällskap en bit på stigen. Jag hade ju träffat henne nån gång förr vid några gillen men aldrig talat med henne så här ensam.

- Jag tyckte hon var så grann med sitt långa blonda hår och kunde inte slå bort mina förbjudna tankar. Det slitna bluslivet spände över de fylliga bröstet och den långa randiga kjolen följde så fint hennes höfters rundning. Dessutom var hon trevlig och lätt att prata med.

- Vi skildes men jag kunde inte få henne ur tankarna, minns Jöns.

- Nån vecka senare när jag var ute i skogen för att hugga ett ämne till ett lieorv**, som jag sett tidigare vid mina jaktrundor, stötte jag på henne igen. Karin tycktes glad över att se mej och vi slog oss ner på en sten och pratade som två goda vänner. Hon tyckte det var roligt att träffa mej igen och jag kunde inte låta bli att tala om att jag tyckte hon var grann. Vi hade sedan sällskap en bit innan hon tog av mot Tvingsbo, men innan vi skildes kom vi överens om att träffas igen när ingen såg det. Vi bestämde träff vid en gammal ängalada som ligger längst ut på mina utmarker.

- Jag var nu helt betagen av Karin men visade inget och arbetade som vanligt under veckan. När det så äntligen var torsdag igen laddade jag bössan och sa till Kjerstin att jag skulle gå ut och försöka knäppa en hare.

- Med lätta snabba steg bar det iväg i en krok ner till ängaladan. Karin satt redan på en mossbevuxen sten och väntade på mej. Hon blev så glad när jag kom att hon gav mej en kram. Det skulle hon aldrig ha gjort för det smakade mer och jag höll kvar henne och tryckte en kyss på hennes lockande mun. Men mer blev det inte då. Jag vågade inte göra något mer, både för min del, och för att jag inte ville skrämma bort henne. Jag tyckte så mycket om henne, utbrister Jöns och får tårar i ögonen.

- Nästa gång vi träffades höll det på att gå illa. Vi satt där och höll om varandra när det plötsligt knäppte till i skogsbrynet bak ladan. Vi blev rädda och flög upp i tron att någon sett oss. ”Kom”, sa jag till Karin och fick henne i skydd bak ladan. Så smög jag runt knuten för att se vad det var. I skogsbrynet såg jag då en man komma gående. Snabbt fick jag in Karin i ladan och stängde dörren.

- Sedan gick jag fram vid ladan och visade mej. Låtsades att jag fick syn på mannen och stannade upp. Det var John i Söragården som hade tagit en genväg genom skogen. Vi talades vid en stund och jag sa att jag var och tittade till höet i ladan, som skulle köras hem i vinter när det blir slädföre, och skulle nu gå en lov till i skogen innan jag gick hem.

- Jag var livrädd att han ville känna på höet men till slut gick han och jag fortsatte inåt skogen. Men när han var ur sikte vände jag och gick tillbaka till Karin som skalv av rädsla. Det hade nu blivit sent så vi skildes åt.

- En tid senare när vi på nytt möttes vid ladan var det lite kallare så jag föreslog att vi skulle gå in i ladan och sätta oss i höet. Vi satt där och Karin frös lite grann så vi kunde inte hålla oss ifrån varandra utan hon kom i min famn. Det var skönt att kramas i kylan men det väckte också andra lustar. Jag kunde nu inte behärska mej längre utan började krama hennes bröst. ”Nej, nej”, viskade hon men fortsatte att hålla om mej. Hon gjorde också lite motstånd när jag lät en hand sakta glida upp under kjolen längs de bara välskapta benen. Hon var mjuk och rar och så gick det som det gick. Jag lägrade henne och vi njöt båda av det.

- Hon ville gärna träffa mej igen men det kunde för syns skull inte bli så ofta längre. Vi träffades sedan då och då både i ängaladan och på andra platser men sen kom vintern och det blev mera sällan.

- Våren efter fortsatte vi med våra ljuvliga lägesmål och vi blev allt mer kära i varann. Men vi kunde ju inget visa utåt eftersom det var hor vi sysslade med. Jag är ju gift, påpekar Jöns.

Enligt lagarna kallades det där för enkelt hor till skillnad från dubbelt hor då bägge parter var gifta på var sitt håll.

- Vi var försiktiga men på sommaren hände det som vi mest fruktade. Karin blev havande! Vad skulle vi göra? Jag vädjade till henne att hon skulle försöka få hustrusjukan och bli av med barnet. Men det växte mer och mer. För mej var det inte så farligt, men stackars Karin när hennes mor märkte att buken svällde.

- Vi hade dock tur för framåt hösten när Karin bar på en tung hampabörda*** långt från gården så fick hon missfall. Hon svepte in barnet, som var ett piltebarn, i ett gammalt förkläde och gömde det i skogen under en rotvälta. Sen har ingen sett det, berättar Jöns och fortsätter:

- Så vi kunde glada fortsätta vårt umgänge – fast nu blev det farligt igen. Vi tyckte förstås båda två att det måste bli ett slut på detta men vi kunde inte vara ifrån varandra. När vi träffades släppte Karin mej knappt när jag ville gå hem. Och vi njöt väldigt av våra förbjudna lustar.

- Det här gick inte i längden, det borde vi förstått. För två år senare blev hon havande igen. Det var förra våren. Vi träffades ändå och hon försökte på alla sätt att med kläder dölja sitt tillstånd. Men de hade märkt hennes buks svulnad därhemma. Det fick vi reda på sedan. Det hände dock inget utåt.

- Men söndagen efter helgonamässodagen (7:e november) inträffade det oundvikliga. Karin var då som vanligt i kyrkan. Jag la märke till att hon var blek och hade det svårt. Hon gick ensam hem längs byvägen från kyrkan söderut. Söder om kyrkbyn vid en ekelund vid Vreten ramlade hon omkull och slog sig i sidan. Men hon fortsatte vidare förbi byarna Luveryd och Linnås.

- När Karin kom till Skriperyd orkade hon inte längre. Där gick hon in till – tro det eller ej – min hustru Kjerstin. Karin ville ha lite mat och vatten, vilket hon också fick. Hon ville stanna över natten också men så kände hon att födslostunden närmade sig. Därför vågade hon inte stanna kvar, fortsätter Jöns.

- Men vart skulle hon ta vägen? Hon vågade inte gå hem heller, för det värsta som kunde hända var om hennes moder och systrar fick reda på det. Skräckslagen och sinnesförvirrad lämnade Karin därför vägen och släpade sig ett stycke in i markerna till ett ängagärde där jag har en av mina lador. Det var föresten samma lada som vi träffats i ibland. Trots mörker och kyla stannade hon i ladan över natten och födde helt ensam ett fullbordat pigebarn.

- Karin var förtvivlad och desperat i sin nöd och så fort barnet var fött samlade hon alla sina återstående krafter och kvävde ihjäl det. Sedan gömde hon det i höet.

- Hur gick det sedan då? Kunde hon gå hem igen?

- Ja, på morgonen gick hon hem igen, svarar Jöns, och hemma var hon tvungen att ljuga ihop en historia för att förklara var hon varit under natten. Hon hade det inte lätt. Barnet fick sedan ligga kvar i ladan till på fredagen efter då hon gick och hämtade hem det till Tvingsbo. Där gömde hon liket i ett gammalt fallfärdigt hus vid en lada. Hon bredde sedan ut gammal halm över det så ingen skulle hitta det.

- Den västa pinan var nu över och det hände inget på en vecka men så började man sakna hennes svullna buk och misstänkte att något var på tok. Det var i samma veva som Karin lyckades träffa mej ensam och jag fick reda på allt det här. Då förstod jag att allt var förlorat och tog det säkra för det osäkra och stack till skogs. Jag har sedan dess hållit mej undan för ger jag mej till känna så blir det raka vägen till tingsrätten.

- Hur gick det för Karin då?

- Jag har inte träffat henne sen men ändå hört vad som hänt henne. Hon blev den 21 november kallad till förhör i klockarestugan i Nederled inför bl a länsman. Man prövade hennes bröst och fann omsider mjölk i spenarna och då fanns det ingen återvändo.

- Karin bekände allt och talade om att hon fött ett barn och dödat det. Hon berättade också var det var gömt och att jag rymt till skogs. Länsmannen Johan i Lökaryd, nämndemännen Mattis i Torp och Carl i Karlsgärde samt fjärdingsmannen Hemming i Hjortsjö följde med Karin hem och hon visade dem barnliket. Det hade legat i två veckor och var illa åtgånget.

- De fann barnet med huvudet nedtryckt mot axeln och ihopfruset med bröst och ben. Ohyra och andra djur bl a råttorna hade ätit upp delar av ansiktet bl a näsan, kindbenet och ena örat samt delar av axeln. Men man tog hand om barnet och hustrurna Karin Arvidsdotter och Botil Jönsdotter från Skriperyd fick i uppdrag att värma upp och tvätta barnliket. De kunde sedan inför tingsrätten vittna att det var ett fullgånget och fullbordat foster fastän mycket illa medfaret.

- Karin fick sedan sitta i ett kallt och fuktigt häkte ända till den 3 januari i år. Då var det dags för tingsförhandlingar vid Östbo häradsrätt i Värnamo. Stackars Karin försökte först urskulda sej och menade att barnet skadats i fallet vid Vreten och att det mot hennes vilja var döfött.

- Men sen föll hon samman och erkände barnamordet och bekände att hon hanterat sitt barn sämre än oskäligen djur med sitt foster. Hon menade på att hon inte hade någon värdig andel på jorden.

- Hon blev också förhörd om jag hade hjälpt till med mordet men jag hade ju bara bett henne att försöka få hustrusjukan. Hon berättade också att vi haft lägesmål under fyra år och

att hon fött ett barn förut men att det blev missfall. Hon erkände också att jag var barnafadern bägge gångerna.

- Vilket straff fick hon?

- Eftersom Karin erkände sin synd dömdes hon för uppenbart mord till att brännas på bål. Oh, vad hemskt, hur kunde man göra så mot en stackars hjälplös jäntha. Jöns är djupt berörd av sin berättelse men fortsätter under stor pina:

- Den 26 januari lämnade hon detta jordelivet för då brände de henne till döds på avrättningsplatsen i Värnamo som en häxa. Men hon var ingen häxa! Hon var den finaste människa jag träffat, utbrister Jöns och börjar gråta.

- Varför ska våra lagar var så hårda? Den som älskar en annan människa blir dömd till döden men om jag går ut i kriget**** och dödar tusentals människor så blir jag ärad och får medalj. Varför är det så?

Vi försöker trösta Jöns men han är svårt medtagen av sorg, rädsla och umbäranden i skogen. Det är bara en tidsfråga när även han blir fast. För sitt enkla hor kan han också bli dömd till döden!

Vi lämnar honom dock åt sitt öde. Det har börjat skymma mellan trädstammarna och vi måste försöka leta oss ut ur den här svårframkomliga terrängen innan det blir alltför mörkt. Jöns har som en skugga redan försvunnit ur synhåll.

Sedan vi pratade med Jöns i skogen har vi fått säkra upplysningar om att han fått ett lejdebrev från Göta hovrätt och att han inställde sig till rätten i oktober 1642. Han blev förhörd och hans berättelse stämde överens med Karins.

Man kunde dock inte värna hans liv för hordomslasten. Rätten konstaterade att han inte varit dömd för hor förut och hans hustru Kjerstin bad för hans liv och ville betala böter tillsammans med honom. Jöns klarade sig från barnamordet men domen för hordom stod kvar.

Hur det gick sedan har vi inte lyckats få fram men han klarade i alla fall livet. Det vet vi, eftersom han längre fram hamnat inför tinget på grund av andra förseelser. Det var inte ovanligt på den tiden att dödsdömda fick en annan dom i högre instanser.

Faktarruta:

Uppgifterna från Östbo härads domböcker har tagits fram av hembygdsforskaren Sven-Eric Svensson, Rydaholm, som i många år också varit ordförande i hembygdsföreningen.

Vad det gäller bränning på bål så gick det oftast till så – i alla fall med häxor – att man först halshög dem.

Ordförklaringar:

*Krösen – lingon.

**Lieorv – skaft till lie. Man sade förr att man skulle ta ämnet i skogen när man såg det – inte när man behövde det för då hittade man det inte.

***Hampa – en spånadsväxt (Cannabisart), då var tillåtet att odla, användes till bl a rep.

****Kriget – just då pågick det Trettioåriga kriget (1618-1648) i det som numera är Tyskland.

